

ύλη, μιὰ ἐμπειρική ἀρχὴ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ φυσικοῦ κόσμου, ἀλλ' εἶναι μορφὴ ἐφαρμοσμένη μέσα στὸν κόσμον, ἢ καθαρὴ μορφὴ τῆς λυτρωμένης ἀπὸ τὴν αἰσθητικότητα καὶ τὴ φύση καὶ καθαρὰ πνευματικῆς καὶ αὐτόνομης ἠθικῆς θέλησης. Μὲ τὸ νόημα αὐτὸ ἡ ἠθικὴ συνείδηση εἶναι μιὰ καθολικὴ καὶ ἀναγκαία ἀρχὴ τοῦ καθαροῦ λόγου στὴν ἐνδοκοσμικὴ ἐφαρμογὴ του μέσα στὴν ἠθικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου, μ' ἄλλους λόγους μιὰ ἠθικὴ συνθετικὴ ἀρχὴ ἢ κρίση ἀρχὴ μὲ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα καὶ ἀξία μέσα στὸν πραγματικὸ ἠθικὸ κόσμον.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μὲ τὴν ἠθικὴ συνείδηση λύεται συνθετικὰ τὸ ἠθικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου, ὅπως τὸ βλέπει καὶ τὸ θέτει ὁ Κάντ, ὡς πρόβλημα δυνατότητας τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς ἠθικοῦ λόγου. Ἡ ἠθικὴ συνείδηση εἶναι ἡ τελεία βεβαιότητα τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὡς ἀρχῆς τοῦ καθαροῦ λόγου, καὶ συνεπῶς ἡ τελεία βεβαιότητα τῆς κοσμικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ καθαροῦ λόγου στὴν ἠθικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου. Ἡ ἐννοια ὅμως αὐτὴ τοῦ καθαροῦ λόγου, ποὺ δίνει ἡ ἠθικὴ συνείδηση ὡς συνθετικὴ ἀρχὴ ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι μιὰ ἀρνητικὴ, ἀλλὰ μιὰ θετικὴ ἐννοια. Ὁ καθαρὸς λόγος ἐδῶ φανερῶνεται ὄχι μόνο ὡς μορφὴ, ἀλλ' ὡς μορφὴ στὴ συνθετικὴ ἐνότητά της μὲ τὴν ὕλη, τὸν κόσμον, καὶ συνεπῶς ὁ καθαρὸς λόγος στὸν κύκλο τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας ἀποδείχεται ὡς πηγὴ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου, δηλαδὴ ὡς καθαρὸς ἠθικὸς λόγος.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἡ ἠθικὴ συνείδηση ἔχει στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία τὴ θέση, ποὺ ἔχει ἡ ἐμπειρία στὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία. Ὅπως ἡ ἐμπειρία δίνει τὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς δυνατότητας τῶν θεωρητικῶν συνθετικῶν κρίσεων ἀρχὴ καὶ τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς καθαροῦ θεωρητικοῦ λόγου, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἠθικὴ συνείδηση δίνει τὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς δυνατότητας τῶν ἠθικῶν συνθετικῶν κρίσεων ἀρχὴ καὶ τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου.

Ἡ λύση τώρα τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος μὲ τὴν κριτικὴ ἀπόδειξη τῆς ἀντικειμενικότητας τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὡς ἀρχῆς τοῦ καθαροῦ λόγου, μᾶς δίνει καὶ τὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας. Στὶς Α. Μ. II. μὲ τὴ μεταφυσικὴ ἀνάλυση τῶν ἠθικῶν ἐνοιῶν ἀποδείχεται ἡ τελεία ἐσωτερικὴ καὶ οὐσιαστικὴ ἐνότητι τοῦ ἀπολύτου ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀναγκαῖος ὅρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Δίχως ἐλευθερία δὲν ὑπάρχει ἠθικὸς κόσμος. Ὁ πνευματικὸς καὶ ἠθικὸς κόσμος εἶναι ὁ κόσμος τῆς ἐλευθερίας. Ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος ἡ Ἀναλυτικὴ τῆς Κ. Π. Α. ἀποδείχνει μὲ τὴν ἠθικὴ συνείδηση τὴν ἀπόλυτὴ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα τοῦ παγκοσμίου ἠθικοῦ νόμου ὡς οὐσίας τῆς ζωῆς. Συνεπῶς ἡ βεβαιότητα γιὰ τὴν ἠθικὴ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι καὶ βεβαιότητα γιὰ τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἠθικὴ συνείδηση, ὡς βε-

βαιότητα τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τοῦ ἠθικοῦ νόμου, εἶναι καὶ βεβαιότητα καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας, γιατί ἡ ἐλευθερία, ἂν καὶ ὑπερβατικὴ καὶ θεωρητικὰ ἀσύλληπτη ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὄρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητός του καὶ δίχως τὴν ἐλευθερία δὲν ὑπάρχει οὔτε ὁ ἠθικὸς νόμος. Ἡ ἀπόδειξις τοῦ ἠθικοῦ νόμου (ὄχι μόνο ὡς ἀπλῆς ὑπερβατικῆς ἰδέας, ἀλλ' ὡς πραγματικῆς ἠθικῆς κοσμικῆς ἀρχῆς) εἶναι καὶ ἀπόδειξις καὶ τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας. Μὲ τὸν ἠθικὸν νόμον τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀποδείχνει, ὄχι ἐνορατικά, ἀλλ' αὐτοὶ τὴν ἀντικειμενικὴν ὑπαρξὴν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία, ὡς ἀναγκαῖος ὄρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ἀποδείχεται ὡς ὑπερβατικὴ ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ κόσμου.

Ἡ ὑπερβατικὴ ὁμοῦς ἐλευθερία ἐδῶ (στὴν ἠθικὴ φιλοσοφία) δὲν εἶναι σὲ ἀρνητικὴ, ἀλλὰ σὲ θετικὴ ἔννοια. Ἡ ἐλευθερία στὸν ἠθικὸν κόσμον ἀποκαλύπτεται, ὄχι μόνο ὡς ἠθικὴ ἀνεξαρτησία καὶ ἀπολύτρωση ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἠθικὴ αὐτονομία, ὡς θετικὴ δύναμη πνευματικῆς αἰτιότητος καὶ αὐτενεργείας, ἠθικοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ καὶ ἠθικῆς αὐτοδημιουργίας. Καὶ ἡ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία ἀποκαλύπτεται ὡς ὑπέρτατη πνευματικὴ ἀρχὴ τοῦ κόσμου, μόνο ὡς ἀναγκαῖος ὄρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου, πὺν μὲ τὴν ἠθικὴν συνείδησιν ἀποδείχεται ὡς ἡ μόνη ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ κοσμικὴ ἠθικὴ δύναμη πὺν κινεῖ τὸ σύμπαν.

Ὁ καθαρὸς συνεπῶς ἠθικὸς λόγος μᾶς δίνει τὴ θετικὴν ἔννοιαν τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας, ὡς ἀναγκαίου ὄρου τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ὁ ἠθικὸς λόγος, ὡς πηγὴ κοσμικῆς ἠθικῆς δημιουργίας καὶ ὡς δημιουργὸς τοῦ ἀπολύτου καὶ παγκοσμίου ἠθικοῦ νόμου, ἀποδείχνει καὶ τὴν ὑπερβατικὴν ἐλευθερία ὡς πνευματικὴν αἰτιότητα καὶ αὐτενεργείαν καὶ ὑπερβατικὴν ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου. Καὶ ἡ δύναμη αὕτη ἀκριβῶς κάνει τὸν ἠθικὸν λόγον νὰ ὑπερέχη ἀπὸ τὸ θεωρητικὸν λόγον, γιατί ὁ ἠθικὸς λόγος μᾶς δίνει τὴ θετικὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας ὡς πνευματικῆς αἰτιότητος καὶ πηγῆς τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου καὶ συνεπῶς μιὰ θετικὴ ἀπόδειξις τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τοῦ ὑπερβατικοῦ υπεραισθητοῦ καὶ μεταφυσικοῦ κόσμου, ἐνῶ ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας πὺν μᾶς δίνει ὁ θεωρητικὸς λόγος εἶναι ἀρνητικὴ καὶ προβληματικὴ.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ καθαρὸς ἠθικὸς λόγος λύει τὸ ἠθικὸν πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ φωτίζει τὸ μεταφυσικὸν πρόβλημα τοῦ κόσμου καὶ καταρθώνει νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν μεταφυσικὴν.

Μὲ τὴν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος καὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας καὶ στὸ φῶς τοῦ καθαρῦ ἠθικοῦ λόγου ὁ Κάντ ὑψώνει αὐτὴν τὴν ὑπερβατικὴν σφαιρὴν τῆς ἠθικῆς θεολογίας του. Ὁ δρόμος τοῦ ὑψώματος τῆς σκέψης του στὸν κόσμον τοῦ υπεραισθητοῦ ξανοίγεται τώρα διάπλατα μπρὸς τοῦ ἐλεύθερου καὶ ὀλόφωτου. Ἡ σκέψις τοῦ Κάντ προχωρεῖ στὸν ὑπέρτατον σκοπὸν τῆς ὡς ἐξῆς.

Ἡ ἠθικὴ συνείδησις μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ἠθικὴ οὐσία τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τοῦ καθολικοῦ καὶ ἀναγκαίου ἠθικοῦ νόμου. Ὁ καθαρὸς ἠθικὸς λόγος μὲ τὴν ἀργίον ἀπόδειξιν τῆς ἐνότητος τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τοῦ ἠθικοῦ νόμου μᾶς δίνει τὴ θετικὴν ἔννοιαν τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας. Ἄλλ' ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας συνδέεται ἐσωτερικᾶ καὶ ἀπόλυτα μὲ τὶς ἔννοιαι τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ θεοῦ. Συνεπῶς μὲ τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τῆς ἐλευθερίας ἀποκτοῦν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα καὶ οἱ ἔννοιαι τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ θεοῦ.

Στὸ θεῖον φῶς τοῦ καθαρῶ ἠθικοῦ λόγου καὶ τῶν αἰωνίων ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας τοῦ ἁ Κάντ ἐνορᾷ τὴ ζωὴ ὡς ἄπειρη ἠθικὴ πρόοδος καὶ ἀδιάκοπη τάσις καὶ ἀνάβασις πρὸς τὸ ἀπόλυτον, τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικὸν ἄπειρον, τὸ θεόν! Ὁ ὑπέροχος σκοπὸς καὶ τὸ ἀναγκαῖον ἀντικείμενον τῆς καθαρῆς καὶ ἀγαθῆς θέλησις εἶναι τὸ ἀπόλυτον στὸν κόσμον ἀγαθόν, ὡς ἁρμονία τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐτυχίας¹. Ἡ πραγματοποίηση ὅμως στὸν κόσμον τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, ὡς ἁρμονίας τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πνευματικῆς εὐτυχίας, προϋποθέτει τὴ διάρκειαν τῆς ἠθικῆς προσωπικότητος μὲς' στὸν χρόνον, δηλαδὴ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Γιατί, πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ ἄπειρη ἠθικὴ πρόοδος τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀρετὴ ὡς ἀκατάπαυτος καὶ ἀένναος ἡρωϊκὸς ἀγὼνας τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ, ὡς ἀδιάκοπη κατάκτησις ἀνώτερων μορφῶν τῆς ζωῆς καὶ ὑψηλότερων σφαιρῶν τοῦ ἠθικοῦ ἀπείρου, δίχως τὴν αἰωνιότητα τῆς ζωῆς τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὄντος καὶ δίχως τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς του; Συνεπῶς εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀθανασία εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὄρος τοῦ ὑπεροχίου στὸν κόσμον ἀγαθοῦ, ὡς ἀναγκαίου ἀντικειμένου τῆς καθαρῆς καὶ ἀγαθῆς θέλησις τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὄντος. Ὁ ἠθικὸς κόσμος εἶναι ἄπειρος καὶ οἱ νόμοι τοῦ ἠθικοῦ κόσμου αἰώνιοι! Ὁ παγκόσμιος καὶ αἰώνιος ἠθικὸς νόμος ἐπιβάλλει μὲ ἀπόλυτην γιὰ τὸ πνεῦμά μας ἀναγκαιότητα τὴν αἰωνιότητα τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς προσωπικότητος καὶ τῆς ψυχῆς!

Ἐπίσης ὑπάρχει μὲ ἀπόλυτην πνευματικὴν ἀναγκαιότητα ὁ θεός! Καὶ ὑπάρχει ἀπόλυτα ὁ θεός, γιατί δίχως τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς ὑπεροχίου πνευματικοῦ ὄντος εἶναι τελείως ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῇ στὸν κόσμον τὸ ὑπέροχον ἀγαθὸν τῆς ζωῆς καὶ νὰ ἐπιβληθῇ τὸ κράτος τοῦ ἠθικοῦ νόμου στὸ σύμπαν. Ὑπάρχει, κατὰ τὸν Κάντ, μὲ τελείαν κριτικὴν καὶ ἀποδεικτικὴν βεβαιότητα ἠθικὸς νόμος στὸν κόσμον. Συνεπῶς ὑπάρχει μὲ ἀπόλυτην ἀναγκαιότητα καὶ ὁ ἠθικὸς νομοθέτης τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὁ θεός, γιατί δίχως

1. Ἡ εὐτυχία στὴν ἠθικὴν τοῦ Κάντ (Α. Μ. Η. καὶ Κ. Π. Α.) νοεῖται ὡς καθαρὸ πνευματικὸν αἶσθημα καὶ μὲ τὸ νόημα αὐτὸ εἶναι ἀποτέλεσμα (καὶ ὄχι ἀρχὴ) τῆς ἠθικότητος καὶ καρπὸς τῆς ἠθικῆς αὐτονομίας καὶ τῆς ἀρετῆς. Στὰ μάτια τοῦ Κάντ ἡ ἀληθινὴ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου πηγάζει μόνο ἀπὸ τὴν ἐνάρετην ζωὴν.

νομοθέτη δὲν ὑπάρχει νόμος. Ἡ ὑπέρτατη ἠθικὴ τελειότητα, ἡ πνευματικὴ ἐνότητα τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἠθικὴ ἁρμονία τοῦ σύμπαντος ἐπιβάλλει πνευματικὰ μὲ ἀναγκαιότητα τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ὑπέρτατης στὸν κόσμον πνευματικῆς βούλησης, ποὺ εἶναι στὴν οὐσία της ὅλη πνεῦμα, φῶς καὶ ἁρμονία, πάνσοφη, παντοδύναμη, πανάγαθη, παγκοσμία, αἰωνία, ἡ ἀπόλυτη ἀλήθεια, ἡ ἀπόλυτη ὡμορφιά, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος ὅλης τῆς φυσικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας!

Τὴν ἀλήθεια αὐτὴ ὁ Κάντ ἐκφράζει στὴν Κ.Κ.Λ. (Υ.Μ. Κεφ. ΙΙ. Τμ. 2) μ' αὐτὰ τὰ λόγια :

Ἡ ἠθικὴ θεολογία ἔχει τὸ ξεχωριστὸ πλεονέκτημα καὶ τὴν ὑπεροχὴν ἀπάνω ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ θεολογία, ὅτι ὁδηγεῖ μὲ ἀναγκαιότητα καὶ βεβαιότητα τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα στὴν ἐννοια ἑνὸς μοναδικοῦ ὑπερτελειώτατου καὶ ἀπολύτου πνευματικοῦ ὄντος, ἐνῶ ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ μᾶς ὑψώσῃ μὲ τὶς ἀντικειμενικὰς ἀρχὰς της στὴν ἐννοια αὐτὴ καὶ νὰ μᾶς πείσῃ γιὰ τὴν ἀλήθειά της. Πραγματικὰ δὲν μπορούμε ποτέ, ὅσο ψηλὰ καὶ ἂν ὑψωθῇ ὁ θεωρητικὸς λόγος, νὰ βροῦμε οὔτε στὴν ὑπερβατικὴ, οὔτε στὴ φυσικὴ θεολογία κανένα σοφιστὸν λόγο καὶ καμμιὰ ἐπαρκῆ αἰτία γιὰ νὰ παραδεχτοῦμε τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς ὑπερτάτου καὶ μοναδικοῦ ὄντος, ὡς ἀρχῆς ὅλων τῶν φυσικῶν αἰτίων καὶ τῶν σχέσεών τους μέσ' στὸν κόσμον. Ὅταν ὁμως ἀντίθετα ἐξετάζουμε ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἠθικῆς ἐνότητας τοῦ κόσμου, ὡς ἑνὸς ἀναγκαίου κοσμικοῦ νόμου, τὴ μόνη ἀρχὴ καὶ αἰτία, ποὺ μπορεῖ νὰ δώσῃ στὸ νόμο αὐτὸ ὅλη τὴν ἀποτελεσματικότητά του καὶ ὅλη τὴν ὑποχρεωτικὴν του δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἀπάνω στὴ θέλησή μας, βλέπουμε πῶς πρέπει μὲ ἀναγκαιότητα νὰ ὑπάρχῃ μιὰ ὑπέρτατη καὶ μοναδικὴ στὸν κόσμον βούληση ὡς ἀρχὴ καὶ πηγὴ ὅλων αὐτῶν τῶν ἠθικῶν νόμων. Γιατὶ πῶς θέλαμε νὰ βροῦμε στίς διαφορετικὰς ξεχωριστὰς θελήσεις τὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τῶν σκοπῶν; Ἡ ὑπέρτατη αὐτὴ κοσμικὴ βούληση πρέπει νὰ ἴηται παντοδύναμη, γιὰ νὰ ἴηται ἀπόλυτο τὸ κράτος της μέσ' στὸ σύμπαν καὶ ὅλη ἡ φύσις ὑποτάσσεται στὴ θέληση αὐτὴ καὶ ὅλες οἱ σχέσεις τῆς φύσεως καὶ τῆς ἠθικότητος προσδιορίζονται ἀπ' τὴ βούληση αὐτὴ, πάνσοφη, γιὰ νὰ βλέπῃ στὰ βάθη τῶν ψυχῶν καὶ γνωρίζῃ τοὺς βαθύτερους σκοποὺς ὅλων τῶν κοσμικῶν ὄντων καὶ τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τους, παροῦσα σ' ὅλο τὸν κόσμον, γιὰ νὰ βρῆται κοντὰ σ' ὅλες τὶς ἀνάγκας τῆς ζωῆς καὶ δίνη ἄμεσα τὴ βοήθειαν ποὺ ἐπιβάλλει τὸ ὑπέρτατο ἀγαθὸ τοῦ κόσμου, τέλος αἰωνία, γιὰ νὰ ἴηται αἰωνία μέσα στὸν ἄπειρο χρόνον καὶ μέσ' στὸ σύμπαν ἡ ἀπόλυτη αὐτὴ ἁρμονία τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας, κ.λ.π.»

Συνεπῶς κατὰ τὸν Κάντ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖα ἡ ὑπαρξὴ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ. Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀθανασία καὶ ὁ θεός, στὴ σκέψη τοῦ Κάντ, εἶναι τ' ἀναγκαῖα αἰτήματα τοῦ καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου, ὡς ἀναγκαῖοι ὄροι τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου¹.

Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο οἱ ὑπερβατικὰς ἰδέες (ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας) τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ, κατὰ τὸν Κάντ, ἀποκτοῦν πραγματικὸ ἀντικειμενικὸ ἠθικὸ περιεχόμενον.

1. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὄρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ ἡ ἀθανασία καὶ ὁ θεός οἱ ἀναγκαῖοι ὄροι τοῦ ἀναγκαίου ἀντικειμένου τῆς ἀγαθῆς θέλησης, τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, ὡς ἁρμονίας τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πνευματικῆς εὐτυχίας.

μενο στην ηθική ζωή του κόσμου (ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας). Ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ὡς ἠθικός λόγος, ἀναγκάζεται ἐσωτερικὰ μὲ ἀπόλυτη πνευματικὴ ἀναγκαιότητα νὰ παραδεχτῆ στὴν ἠθικὴ του χρῆση, πῶς ὁ ὑπερβατικὸς κόσμος τῶν πνευματικῶν οὐσιῶν πού ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας εἶναι μόνο προβληματικὸς καὶ μὴ ἀναγκαίᾳ ὑπόθεσι τοῦ θεωρητικοῦ λόγου ὑπάρχει ἀντικειμενικὰ καὶ πραγματικὰ μὲ τελεία κριτικὴ καὶ ἀποδειχτικὴ βεβαιότητα ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας σὲ μιὰ ἠθικὴ μεταφυσικὴ κοσμοθεωρία τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς ζωῆς, ἔστω καὶ ἂν ἦναι ἀδύνατον γιὰ τὸν ἀνθρώπο νὰ τὸν γνωρίσῃ θεωρητικὰ καὶ ἐνορατικά.

Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, κατὰ τὸν Κάντ, στὴν ἠθικὴ του χρῆση βεβαιώνει ἀπόλυτα, ὅτι ὑπάρχει θετικὰ ὁ ὑπερβατικὸς καὶ μεταφυσικὸς κόσμος τῶν πνευματικῶν οὐσιῶν, γιὰτὶ μὲ τὸν τρόπο πού ἐδείξαμε ἀποδείχνεται, ὅτι εἶναι δυνατὸς ὁ καθαρὸς λόγος ὡς ἠθικός λόγος καὶ εἶναι πραγματικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ ἢ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀγνοεῖ μόνο, πῶς εἶναι δυνατὸς ὁ καθαρὸς λόγος ὡς ἠθικός λόγος καὶ συνεπῶς πῶς εἶναι δυνατὴ ἢ ὑπερβατικὴ ἐλευθερία; Καὶ εἶναι ἀδύνατον ὁ ἀνθρώπινος λόγος νὰ δώσῃ μὴ ἀπάντησι στὰ ἐρωτήματα αὐτά, πού στὸ βάθος εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ ἐρώτημα, γιὰτὶ τὰ ἐρωτήματα αὐτά εἶναι ἐρωτήματα τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας σχετικὰ μὲ τὸν ὑπερβατικὸν κόσμο καὶ ὁ θεωρητικὸς λόγος δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ φωτίσῃ θεωρητικὰ καὶ γνωρίσῃ τὰ ὑπερβατικὰ μυστήρια τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ νοητοῦ κόσμου.

Τὸ δρόμο τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ του δείχνει ὁ Κάντ στὸν Πρόλογο τῆς Κ. Π. Λ., ὅπου ἐκφράζει τὸ βαθύτερον νόημα τῆς φιλοσοφίας του καὶ συνοψίζει τὰ γενικὰ συμπεράσματα καὶ τὴ γενικὴ ἠθικομεταφυσικὴ κοσμοθεωρία τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματός του.

Ἐννοια τῆς ἐλευθερίας, γράφει στὸν Πρόλογο αὐτὸ ὁ Κάντ, ἐφόσον ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητά της ἀποδείχνεται μὴ ἓνα ἀποδειχτικὸ νόμο τοῦ πρακτικοῦ λόγου¹, εἶναι τὸ ἀέτωμα ὀλοκλήρου τοῦ οἰκοδομήματος ἑνὸς συστήματος τοῦ καθαρῶν λόγου, καὶ μάλιστα τοῦ θεωρητικοῦ λόγου, καὶ ὅλες οἱ ἄλλες ἐννοιαὶ (τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ἀθανασίας), πού ὡς ἀπλῆς ιδέες μένουσιν μέσα στὸ θεωρητικὸν λόγον δίχως κανένα πραγματικὸν ἀντικειμενικὸν στήριγμα, συνδέονται μὲ τὴν ἐννοια τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀποκτοῦν μὲ τὴν ἐλευθερία καὶ μόνο μὲ τὴν ἐλευθερία ὑπόστασι καὶ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητι (objektive Realität), δηλαδὴ ἡ δυνατότητα τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν ἀποδείχνεται μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι πραγματικὴ (wirklich), γιὰτὶ ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητι τῆς ιδέας τῆς ἐλευθερίας ἀποκαλύπτεται μὲ τὸν ἠθικὸν νόμον (offenbart sich durchs moralische Gesetz).

Ἄλλὰ καὶ ἀπ' ὅλες τὶς ιδέας τοῦ θεωρητικοῦ λόγου ἡ ἐλευθερία ἐπίσης εἶναι ἢ μόνη, πού γνωρίζομε (wir wissen) a priori τὴ δυνατότητά της, χωρὶς νὰ χουμὲ μὴ ἄμεση αἰσθητικὴ ἐνόρησή της, γιὰτὶ ἡ ἐλευθερία εἶναι ὁ ἀναγκαῖος

1. Τὸν ἀπόλυτον καὶ παγκόσμιον ἠθικὸν νόμον. Σ. Μ.

ὄρος* τοῦ ἠθικοῦ νόμου πού γνωρίζουμε (welches wir wissen). Οἱ ιδέες ὁμοῦ τοῦ θεοῦ καί τῆς ἀθανασίας δέν εἶναι ἀναγκαῖοι ὄροι τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἀλλά μόνο ἀναγκαῖοι ὄροι τοῦ ἀναγκαίου ἀντικειμένου τῆς θέλησης πού προσδιορίζεται ἀπό τόν ἠθικό νόμο, δηλαδή ἀναγκαῖοι ὄροι τῆς πρακτικῆς μόνο χρήσης τοῦ καθαροῦ μας λόγου· δέν μπορούμε λοιπόν νά βεβαιώσουμε, πῶς γνωρίζουμε κι' ἐνοράμε, ὄχι μόνο τήν ἀντικειμενική πραγματικότητα, ἀλλ' οὔτε καί τή δυνατότητα τῶν ιδεῶν αὐτῶν. Ὡς τόσο αἱ ιδέες αὐτές εἶναι οἱ ἀναγκαῖοι ὄροι τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἠθικά προσδιορισμένης θέλησης στό ἀντικείμενό της, πού δίνεται σ' αὐτή a priori (τό ὑπέρτατο ἀγαθό). Συνεπῶς μπορούμε καί πρέπει νά παραδεχτοῦμε ἀπό τήν ἠθική αὐτή ἀποψη τή δυνατότητα τῶν ιδεῶν αὐτῶν, ἄν καί δέν ἔχουμε τή γνωστική δύναμη νά συλλάβουμε καί γνωρίσουμε θεωρητικά τή δυνατότητα αὐτή. Γιά τὸ τελευταῖο αὐτὸ αἴτημα ἀρκεῖ μόνο ἀπὸ ἠθική ἀποψη νά μὴν ὑπάρχει στό βάθος τῶν ιδεῶν αὐτῶν καμμιὰ ἐσωτερική ἀδυναμία (λογική ἀντίφαση). Ἡ παραδοχή τῶν ιδεῶν αὐτῶν στηρίζεται ἐδῶ σὲ μιὰ καθαρά ὑποκειμενική ἀρχή ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ θεωρητικοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀρχή αὐτή ἔχει ἀντικειμενική ἀξία καί ἰσχὺ γιὰ τὸν καθαρὸ, ἀλλά καί πρακτικὸ λόγο, δηλαδή ἡ ἀρχή αὐτή μὲ τὴν ἐννοια τῆς ἐλευθερίας δίνει ἀντικειμενική πραγματικότητα καί κύρος (objektive Realität und Befugnis) στίς ιδέες τοῦ θεοῦ καί τῆς ἀθανασίας· ἡ ἀρχή αὐτή μᾶς ἐξαναγκάζει νά παραδεχτοῦμε τίς ιδέες αὐτές καί δημιουργεῖ μιὰ ὑποκειμενική ἀναγκαιότητα (μὲ ἀνάγκη τοῦ καθαροῦ λόγου) γιὰ τὴν παραδοχή αὐτή. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ δέν ἐκτείνεται ἡ θεωρητικὴ γνώση τοῦ λόγου, ἀλλὰ μόνο ἡ δυνατότητα τῶν ιδεῶν αὐτῶν, πού ἦταν πρὶν μόνο πρόβλημα, γίνεται ἐδῶ βεβαιότητα, κι' ἔτσι ἡ ἠθικὴ χρῆση τοῦ λόγου συνδέεται μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς θεωρητικῆς του χρήσης. Καί ἡ ἀνάγκη αὐτὴ δέν εἶναι μιὰ ὑποθετικὴ ἀνάγκη ἐνὸς ὑποκειμενικοῦ καί αὐθαίρετου θεωρητικοῦ σκοποῦ πού μᾶς ἐπιβάλλει νά παραδεχτοῦμε κάτι, ἄν θέλοῦμε νά ὑψωθοῦμε στὴν ἀπόλυτη τελειότητα τῆς χρήσης τοῦ λόγου στὸν κύκλο τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ μὲ ἀνάγκη, πού ἔχει τὴ δύναμη καί τὴν ἀξία νόμου καί μᾶς ἐπιβάλλει νά παραδεχτοῦμε κάτι, πού δίχως αὐτὸ δέν μπορούμε νά πραγματοποιήσουμε ἐκεῖνο πού εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ἠθικά καί ὀφείλοῦμε νά ὑψώσουμε ὡς ὑπέρτατο ἀναγκαῖο σκοπὸ τῆς ζωῆς μας μέσ' στὸν κόσμῳ.

Θὰ ἦταν βέβαια πολὺ πιὸ εὐχάριστο γιὰ τὸ θεωρητικὸ μας λόγο νά μπορούσε ἄμεσα κι' ὄχι ἔμμεσα κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο νά λύσῃ μόνο μὲ τίς ἐσωτερικὲς δυνάμεις του ὅλ' αὐτὰ τὰ προβλήματα καί τὴ λύση αὐτὴ νά ὑψώσῃ ὡς φῶς σὲ δρόμο του καί στὴν ἠθικὴ του χρῆση. Ἀλλ' ὁ θεωρητικὸς μας λόγος δέν ἔχει τὴ δύναμη αὐτή. Ὅσοι κολακεύονται νά πιστεύουν, πῶς κατέχουν τίς τόσο ἱψηλές αὐτές γνώσεις, δέν πρέπει νά τίς κρύβουν, ἀλλ' ὀφείλουν νά τίς βγάλουν σὲ φῶς καί νά τίς παραδώσουν οτὸν κριτικὸ ἔλεγχο καί σὲ θαυμασμὸ τῶν ἀνθρώπων. Θέλουν ν' ἀποδείξουν. Ἐμπρὸς λοιπόν! Ἄς ἀποδείξουν καί ἡ κριτικὴ καταθέτει στὰ πόδια

* Σ. Κ. Γιά νά μὴν κατηγορηθῶ γι' ἀσυνέπειες, ἐπειδὴ θεωρῶ ἐδῶ τὴν ἐλευθερία ὡς ἀναγκαῖο ὄρο τοῦ ἠθικοῦ νόμου καί προχωρώντας σὲ ἔργο μου ὑποστηρίζω, ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὄρος γιὰ τὴ συνείδηση τῆς ἐλευθερίας, περιορίζομαι μόνο ἐδῶ νά παρατηρήσω, ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι δίχως ἀμφιβολία ὁ ratio essendi τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἀλλ' ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ὁ ratio cognoscendi τῆς ἐλευθερίας. Καί πραγματικά, ἄν δέν εἶχαμε καθαρὴ μέσα σὲ πνεῦμά μας συνείδηση τοῦ ἠθικοῦ νόμου, δὲ θὰ μπορούσαμε ποτὲ νά παραδεχτοῦμε τὴν ἐλευθερία (ἄν καί σὲ βάθος τῆς ιδέας τῆς ἐλευθερίας δέν ὑπάρχει καμμιὰ ἀντίφαση). Ἀλλ' ἄν ἀπ' τὸ ἄλλο μέρος δέν ὑπῆρχε ἐλευθερία, δὲ θὰ ὑπῆρχε μέσα μας ὁ ἠθικὸς νόμος.

των ὡς νικητῶν ὅλα τὰ ὄπλα της. *Quid stalis? Nolunt. Atqui licet esse beatis* 1. (Τί στέκονται ἀκίνητοι; Δὲ θέλουν. Καὶ ὅμως θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν εὐτυχεῖς). Ἀλλ' ἐπειδὴ στὴν πραγματικότητα δὲ θέλουν ν' ἀποδείξουν, γιατί δὲν μπορούν ν' ἀποδείξουν, πρέπει νὰ ξαναπάρουμε τὰ ὄπλα μας στὰ χέρια μας καὶ νὰ ζητήσουμε στὴν ἠθικὴ χρήση τοῦ λόγου τις ἔννοιες τοῦ θεοῦ, τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ νὰ θεμελιώσουμε στὴ χρήση αὐτῆ τις ἔννοιες αὐτές, ἀφοῦ ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία αὐτὴ καθαυτὴ δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ βεβαιώσῃ μ' ἐπαρκεῖς ἐγγυήσεις καὶ ν' ἀποδείξῃ τὴ δύναμὸς τῆς ἰδεῶν αὐτῶν».

Ἐπίσης στοὺς μεταφυσικοὺς στοχασμοὺς του, ποὺ εἶδαν τὸ φῶς τοῦ κόσμου μετὰ ἀπὸ τὸ θάνατό του, ὁ Κάντ βεβαιώνει, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου εἶναι πνευματικὴ.

«Στὸ νοητὸ κόσμο, γράφει ἐκεῖ ὁ Κάντ, ἡ ὑπόσταση εἶναι πνεῦμα, ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ αἰτιότητα ἐλευθερία, ἡ κοινωνία εὐδαιμονία μὲ πηγὴ τὴν ἐλευθερία, ἡ πρωταρχικὴ οὐσία μιὰ διάνοια μὲ τὴν ἰδέα, ἡ μορφή ἠθικότητα, ἡ ἐνότητα μιὰ ἐνότητα τῶν σκοπῶν. Ὁ νοητὸς αὐτὸς κόσμος ὑπάρχει ἤδη στὸ βάθος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ εἶναι ὁ καθαυτὸ ἀληθινὸς καὶ πραγματικὰ ἀυτῶν ὑπαρξὸς κόσμος». «Ὁ νοητὸς κόσμος (*mundus intelligibilis*) ὡς ἀντικείμενο ἐνοράσεως εἶναι μιὰ ἀπλή ἀκαθόριστη ἰδέα, ὡς ἀντικείμενο ὅμως τῆς ἠθικῆς σχέσης τοῦ πνεύματός μας μὲ τ' ἄλλα πνεύματα τοῦ κόσμου γενικὰ καὶ μὲ τὸ θεὸ ὡς τὸ πρωταρχικὸ ἠθικὸ ὄν εἶναι μιὰ ἀληθινὴ ἔννοια καὶ μιὰ ὁρισμένη ἰδέα: *Civitas dei* 2».

Ἐπίσης στὰ κομμάτια ποὺ σώζονται ἀπ' τὸ τελευταῖο ἔργο του «Ὁ θεός, ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος» ὁ Κάντ γράφει:

«Ἐπάρχει ἓνας θεὸς στὴν ἰδέα τοῦ ἠθικοπραχτικοῦ λόγου. Ἡ ὑπερβατικὴ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ στὴν ἔννοια τοῦ θεοῦ, γιατί ἡ ἔννοια τοῦ θεοῦ εἶναι ὑπερβατικὴ. Ἀλλ' ἂν δὲν ὑψωνόταν ὡς αἷτημα τοῦ καθαροῦ λόγου ὁ θεός, ὡς πνεῦμα τοῦ κόσμου, δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξῃ καμμιά ὑπερβατικὴ φιλοσοφία. Ἡ ὑπερβατικὴ φιλοσοφία εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου... Τὸ πρωταρχικὸ ὄν, ὁ θεός, εἶναι ὁ παγκόσμιος νομοθέτης τῶν νόμων τῆς φύσης καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ὁ θεός δὲν εἶναι μόνο τὸ ὑπέρτατο ὄν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρχέτυπος νοῦς καὶ τὸ ἀπόλυτο ἀγαθό. Ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ εἶναι ἀπόδειξη καὶ τῆς ὑπαρξῆς του».

Αὐτὸς εἶναι ὁ δρόμος τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ τοῦ Κάντ στὴν ὑψωσὴ του καὶ ἀνάβασή του στοὺς κόσμους τῆς μεταφυσικῆς ὡς φιλοσοφίας τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ ὑπερβατικοῦ. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σύλληψη ὅλου τοῦ ἔργου του ὡς ἑνὸς ἐνιαίου ὀργανικοῦ συνόλου μᾶς ὀδηγεῖ στὴ σύλληψη τῆς ὀργανικῆς ἐνότητάς του καὶ τῆς κεντρικῆς ιδεολογίας του καὶ τῆς ἠθικομεταφυσικῆς κοσμοθεωρίας τοῦ ὅλου φιλοσοφικοῦ συστήματός του. Ὁλητὴν ἀπέραντη πνευματικὴ δημιουργία τῆς ζωῆς του περνᾷ καὶ φωτίζει μιὰ κεντρικὴ σκέψη καὶ μιὰ πρωταρχικὴ θεϊκὴ ἰδέα, μιὰ νοολογικὴ ιδεολογία καὶ μιὰ καθαρὰ πνευματοκεντρικὴ καὶ ἰδεαλιστικὴ μεταφυσικὴ κοσμοθεωρία. Σ' ὅλο τὸ ἔργο του ὁ Κάντ ἀγωνίζεται νὰ δώσῃ ἀπάντηση στὰ αἰώνια ἀβυσσαλέα καὶ ἀγωνιώδη ἐρωτήματα καὶ προβλήματα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσ' στὸν κόσμο. Ὁ ὑπέρτατος σκοπὸς ὅλης τῆς φιλοσοφίας του εἶναι ἡ θετικὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ ἡ λύση μὲ τὴν κριτικὴ μέθοδο καὶ στὸ φῶς τοῦ κριτικοῦ νοῦ καὶ τῆς κριτικῆς φι-

1. Ὁρατίου Σάτυρες I. 1.19. Σ. Μ.

2. Kants Reflexionen, Ἔκδ. Erdmann, Leipzig, 1882/84, II. 1159, 1162.

λοσοφίας τοῦ αἰωνίου προβλήματος τῆς υπερβατικότητας καὶ πνευματικότητας τοῦ κόσμου καὶ τῆς μεταφυσικῆς οὐσίας τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ὁ σκοπὸς αὐτὸς γεμίζει ὅλο τὸ ἔργο του, μεταρσιώνει τὴν ψυχὴ του καὶ τὸ πνεῦμά του, ἐμπνέει καὶ φωτίζει ὅλη τὴ ζωὴ του καὶ τοὺς ἡρωϊκοὺς καὶ ὑπεράνθρωπους πνευματικοὺς ἀγῶνές του καὶ ἀνεβάζει τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ προσωπικότητά του στὶς κορυφές τῶν μεγάλων πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἡρώων τῆς ἀνθρωπότητας!

Στὸ αἰώνιο μεταφυσικὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, στὸ πρόβλημα, ἂν πέρα ἀπὸ τὸν ἐμπειρικὸ καὶ πεπερασμένο φυσικὸ κόσμον ποὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ χρόνου, τῆς ῥαῆς, τοῦ αἰωνίου γίγνεσθαι, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, ὑπάρχει ἕνας ἄλλος ὑπερχρονικὸς κόσμος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀθανασίας, ὃ Κάνει ἀπαντιᾶ γενικὰ ὡς ἑξῆς.

Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα γιὰ τὸ φωτισμὸ καὶ τὴ λύση τοῦ μεταφυσικοῦ κοσμικοῦ προβλήματος ἐβιάσθη στὸ παρελθὸν τοὺς δρόμους τῆς δογματικῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς δογματικῆς ὄντολογικῆς μεταφυσικῆς. Ὁ δογματισμὸς ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ λύσῃ ὀριστικὰ τὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου καὶ νὰ φωτίσῃ τὴν ἄβυσσον τῆς μεταφυσικῆς ἀγωνίας καὶ ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μέσ' στὸ σύμπαν. Ἡ δογματικὴ θεωρητικὴ φιλοσοφία δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ὑψωθῆ ἢ στὴν ἀπόλυτη μεταφυσικὴ ἀλήθεια, δὲ χαρίζει στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα τὴν ἀπόλυτη πνευματικὴ βεβαιότητα καὶ λύτρωση καὶ δὲ λυτρώνει στὴν πραγματικότητα πνευματικὰ καὶ μεταφυσικὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ δογματικὴ μεταφυσικὴ προχωρεῖ σὲ πυκνὰ καὶ ἀδιαπέραστα πνευματικὰ σκοτάδια, ἀπὸ μεταφυσικὲς ἀνάγκες καὶ τάσεις τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ πέφτει μέσα σὲ βάραθρα καὶ χάη, βυθίζεται σὲ σκοτεινὲς θάλασσες ὑπερβατικῶν φαινομενικότητων, χάνεται σὲ χίμαιρες καὶ οὐτοπίες, ῥίχνει τὴ σκέψη σὲ ἀπέραντον ὠκεανὸ ἀμφιβολίας καὶ μεταφυσικῆς κοσμικῆς ἀγωνίας καὶ ὀδηγεῖ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα στὸ σκεπτικισμὸ καὶ μὲ τὸ σκεπτικισμὸ στὰ ζοφερὰ καὶ θανατερὰ λιμάνια τοῦ ὕλισμου καὶ τοῦ ἀθεϊσμοῦ, τοῦ μοιρολατρισμοῦ, τοῦ πεσσιμισμού καὶ τοῦ μηδενισμού. Ὁ μοναδικὸς δρόμος τῆς ἀπόλυτης πνευματικῆς βεβαιότητας καὶ ἀλήθειας καὶ τοῦ ἀπολύτου πνευματικοῦ λυτρωμοῦ εἶναι ὁ δρόμος τοῦ κριτικοῦ νοῦ καὶ τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας. Ἡ κριτικὴ φιλοσοφία μὲ τὴν κριτικὴ τῶν πνευματικῶν γνωστικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ μὲ τὴν πολεμικὴ τοῦ καθαρῶ λόγου ξεκαθαρίζει τὸ δρόμον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φιλοσοφίας ἀπ' ὅλα τὰ σκοτάδια, ξανοίγει στὸ φιλοσοφικὸ στοχασμὸ τὸν ἀληθινὸ δρόμον του, λυτρώνει τὸ πνεῦμα ἀπ' ὅλες τὶς θεωρητικὲς πλάνες καὶ φαινομενικότητες, δίνει τὶς αἰώνιες λύσεις στὰ μεγάλα κοσμικὰ προβλήματα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ στὸ φῶς τοῦ ἀπολύτου κριτικοῦ νοολογισμοῦ καὶ τοῦ ἠθικισμοῦ ὀδηγεῖ στὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ λύτρωση.

Μὲ τὴν κριτικὴ σκέψη καὶ φιλοσοφία τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀπόλυτα ἐλεύθερον ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ τὸ φυσικὸν κόσμον, τὸν ὑποκειμενισμόν καὶ τὸν σχετικισμόν, αὐτόνομον καὶ δημιουργικόν, φωτεινὸν καὶ φεγγοβόλον, φωτίζει

μόνο με τὸ ἐσωτερικὸ φῶς του καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἀχτινοβολία τῆς αἰωνίας οὐσίας του τὰ μεγάλα πνευματικὰ καὶ μεταφυσικὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ καταλήγει γενικὰ στὶς ἀρχές αὐτές.

Ὁ ἀνθρώπινος θεωρητικὸς λόγος διακρίνει τὸν αἰσθητὸ κόσμον τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τὸν ὑπεραισθητὸν κόσμον τῶν ὑπερβατικῶν νοουμένων καὶ βεβαιώνει με τελεία κριτικὴ καὶ ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ καὶ πραγματικότητα καὶ τῶν δυῶν αὐτῶν κόσμων. Ὁ θεωρητικὸς ὁμοίως λόγος δὲν ἔχει τὴ δύναμιν νὰ συλλάβῃ καὶ γνωρίσῃ σὲ μιὰ θετικὴ ἔννοια τὴν οὐσίαν τοῦ ὑπερβατικοῦ νοητοῦ κόσμου, γιατί οἱ γνωστικὲς δυνάμεις του δὲν ἐπερνοῦν ποτὲ τὰ ὅρια τῶν αἰσθητικῶν ἐνοράσεων καὶ τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας καὶ συνεπῶς τὰ ὅρια τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου τῶν φαινομένων. Ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον λοιπὸν πρόβλημα τῆς ζωῆς ὁ θεωρητικὸς λόγος ἀπαντᾷ καταφατικῶς, πῶς ὑπάρχει ἓνας ἄλλος ὑπεραισθητὸς καὶ ὑπερφυσικὸς κόσμος ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρον, τὸ χρόνον, τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ τὴ φυσικὴ αἰτιότητα, τὴ φθορὰ καὶ τὸ θάνατον, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι ἡ ὑπερβατικὴ ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ αἰσθητοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἡ οὐσία ὁμοίως τοῦ ὑπεραισθητοῦ αὐτοῦ κόσμου εἶναι ὑπερβατικὴ (transzendent) γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, ἀσύλληπτη καὶ ἀγνώριστη. Τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα βεβαιώνει κριτικὰ καὶ θετικὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου, δὲν μπορεῖ ὁμοίως νὰ ἔχη ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας μιὰ θετικὴ ἔννοια τῆς οὐσίας του. Ὁ θεωρητικὸς λόγος δὲν μπορεῖ νὰ γνωρίσῃ θετικὰ τὴν οὐσίαν τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου, δηλαδή τὸ ὑπερβατικὸν ἐγὼ καὶ ὑποκείμενον τοῦ νοητοῦ κόσμου, γιατί ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὴ θεωρητικὴ γνωστικὴ δύναμιν τῶν ὑπερβατικῶν γνώσεων καὶ τῶν πνευματικῶν ἐνοράσεων τῶν οὐσιῶν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, τὴ δύναμιν τοῦ ἐνορατικοῦ καὶ ἀρχετύπου λόγου, τοῦ θεοῦ.

Ἄλλ' ἂν ὁ θεωρητικὸς λόγος δὲν ἔχη τὴ δύναμιν νὰ συλλάβῃ θετικὰ τὴν οὐσίαν τοῦ νοητοῦ κόσμου, ἔχει ὁμοίως τὴ δύναμιν νὰ μᾶς δώσῃ μι' ἀρνητικὴ ἔννοια τῆς οὐσίας του ὡς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὸ φυσικὸν κόσμον. Κι' ἐπειδὴ στὸ φυσικὸν κόσμον κυριαρχεῖ ἀπόλυτα ἡ φυσικὴ ἀναγκαιότητα, ὁ νοητὸς κόσμος γιὰ τὸν καθαρὸν θεωρητικὸν λόγον εἶναι ὁ κόσμος τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας σὲ ἀρνητικὴ ἔννοια, ὡς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα.

Ἄλλ' ἡ θεωρητικὴ χρῆσις τοῦ καθαρῦ λόγου δὲν εἶναι ἡ μόνη χρῆσις του. Ὁ καθαρὸς λόγος δὲν εἶναι μόνον ὁ παγκόσμιος νομοθέτης τῶν ἀπολύτων νόμων τοῦ φυσικοῦ εἶναι ἡ γίγνεσθαι (μεταφυσικὴ τῆς φύσης), ἀλλὰ καὶ ὁ παγκόσμιος νομοθέτης τῶν ἀπολύτων νόμων τοῦ ἠθικοῦ δέοντος ἢ χρέους (μεταφυσικὴ τῶν ἠθῶν). Ὁ καθαρὸς λόγος εἶναι τὸ γνωστικὸν ὄργανον τῶν καθαρῶν καὶ ἀπολύτων θεωρητικῶν γνώσεων τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τῶν καθαρῶν καὶ ἀπολύτων κανονιστικῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς ζωῆς μέσα στὸν αἰσθητὸν κόσμον. Ὁ καθαρὸς λόγος ὡς ἠθικὸς λόγος ἐνεργεῖ τὸν κόσμον ὡς ἠθικὸν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς ὡς ἠθικὴν. Ὁ καθαρὸς ἠθικὸς λόγος τὸ φῶς τοῦ ἀπολύτου λυτρωμοῦ στὴ ζωὴ βρῖσκει μόνον στὴν ἠθικὴ συνεί-

δηση. Ἡ ἠθικὴ συνείδηση εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἠθικὴ ἀλήθεια, τὸ ἀπόλυτο ἠθικὸ φῶς, ποὺ λυτρώνει τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καὶ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ ἀπ' ὅλα τὰ σκοτάδια τῆς δημιουργίας καὶ ἀπ' τὴ μεταφυσικὴ ἀγωνία τῆς ζωῆς! Ἡ ἠθικὴ συνείδηση εἶναι ἡ τελεία πνευματικὴ βεβαιότητα, ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ὁ νόμος τοῦ σύμπαντος καὶ ἡ αἰωνία οὐσία τῆς ζωῆς! Ὁ ἠθικὸς ὁμῶς νόμος, στὸ νόημα τοῦ Κάντ, δὲν εἶναι μιὰ σχετικὴ ἐμπειρικὴ ἀρχὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀλλὰ μιὰ ἀπόλυτη a priori ἀρχὴ τοῦ καθαροῦ λόγου.

Μὲ τὴν ἠθικὴ συνείδηση, ὡς μιὰ συνθετικὴ κρίση a priori, ὁ καθαρὸς λόγος ἀποκαλύπτεται ὡς πηγὴ καθολικῶν καὶ ἀναγκαίων νομοθετικῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου καὶ πηγὴ θετικῆς ἠθικῆς δημιουργίας μέσα στὸν πραγματικὸν κόσμον, δηλαδὴ ὡς καθαρὸς ἠθικὸς λόγος. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, μὲ τὴν ἠθικὴ συνείδηση λύεται συνθετικά, καὶ ὄχι μόνο ἀναλυτικά, τὸ ἠθικὸ πρόβλημα τοῦ κόσμου, τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τῶν συνθετικῶν κρίσεων καὶ ἀρχῶν a priori στὴν περιοχὴ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, τὸ πρόβλημα τῆς δυνατότητας τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς ἠθικοῦ λόγου.

Ἡ λύση ὁμῶς τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος εἶναι ταυτόχρονα καὶ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀναγκαῖος ὅρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ ἡ οὐσία τοῦ ἠθικοῦ κόσμου καὶ συνεπῶς ἡ ἀπόδειξη τοῦ ἠθικοῦ νόμου ὡς παγκοσμίου νόμου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ καθαροῦ λόγου ὡς δημιουργοῦ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου εἶναι καὶ ἀπόδειξη συνάμα καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας. Ὁ καθαρὸς ὁμῶς ἠθικὸς λόγος μᾶς δίνει τὴ θετικὴ ἔννοια τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας, γιατί ἡ ἐλευθερία στὸν κύκλο τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι μόνο ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα, ἀλλὰ καὶ θετικὴ πνευματικὴ αἰτιότητα καὶ πηγὴ τῆς ἠθικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου, δύναμη καθαρῆς πνευματικῆς αὐτενεργείας καὶ ἠθικῆς αὐτοδημιουργίας. Συνεπῶς μὲ τὴ λύση τοῦ ἠθικοῦ προβλήματος λύεται ταυτόχρονα ὀριστικὰ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας. Καὶ στὴν ὀριστικὴ αὐτὴ καὶ θετικὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας ἔγκειται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἠθικοῦ λόγου ἀπὸ τὸ θεωρητικὸν λόγο.

Ἡ ἔννοια τῶρα τῆς ἐλευθερίας συνδέεται βαθύτερα καὶ ἐσωτερικὰ μὲ ἀπόλυτη πνευματικὴ ἀναγκαιότητα μὲ τὶς ἔννοιες τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ. Ἡ ἀπόδειξη συνεπῶς τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας εἶναι καὶ ἀπόδειξη τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἔννοιῶν τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ. Μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας οἱ ὑπερφυσικὲς ἰδέες τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ, ποὺ ὡς ἀπλῆς ἰδέες τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ ἀπόλυτες συνθετικὲς πνευματικὲς ἐνότητες καὶ τῆς ἀρετῆς εἶναι μέσα στὸν καθαρὸν λόγον δίχως κανένα πραγματικὸν περιεχόμενον, ἔκπλοκτοῦν πραγματικὸ ἀντικειμενικὸ ἠθικὸ περιεχόμενον μέσα στὴν ἠθικὴ ζωὴ τοῦ κόσμου. Ὁ ἠθικὸς κόσμος προϋποθέτει τὴν αἰωνιότητα καὶ τὴν ἀθανασία καὶ ὁ παγκόσμιος ἠθικὸς νόμος τὸν παγκόσμιον ἠθικὸν νο-

μοθέτη. Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀθανασία καὶ ὁ θεὸς εἶναι οἱ ἀναγκαῖοι ὄροι γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ πραγματικοῦ ἠθικοῦ κόσμου. Ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἐνότης τοῦ κόσμου προϋποθέτει τὸ ἀπόλυτο πνευματικὸ Ἔν, τὸν ἀρχέτυπο Νοῦ, τὴν ὑπέριστα παγκόσμια καὶ αἰώνια κοσμικὴ βούληση, ποὺ εἶναι ὅλη πνεῦμα καὶ σοφία, φῶς καὶ ἀλήθεια, ὡμορφιά καὶ ἀγαθότητα, πηγὴ ὅλης τῆς δημιουργίας καὶ ὅλης τῆς ζωῆς!

Στὸ φῶς λοιπὸν τοῦ καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ὑψώνεται στὸν οὐρανὸ τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ στοὺς κόσμους τῆς ὑπερβατικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ θεοῦ! Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀθανασία, ὁ θεός, κατὰ τὸν Κάντ, εἶναι τὰ ἀναγκαῖα αἰτήματα τοῦ καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου. Τὰ αἰτήματα αὐτὰ τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ εἶναι ὁ ὑπέριστα οὐράνιος κύκλος τῆς ὑπερβατικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ, στὸ ἀπόλυτο νόημά της, ἡ κορυφὴ τῆς ἠθικῆς θεολογίας του καὶ τῆς ἠθικῆς μεταφυσικῆς του ὡς φιλοσοφίας τῶν ἀναγκαίων γνώσεων τοῦ ὑπεραισθητοῦ κατὰ μεταφυσικοῦ. Ὁ καθαρὸς ἠθικὸς λόγος μᾶς ὑψώνει στοὺς κόσμους τῶν ὑπερβατικῶν πνευματικῶν οὐσιῶν καὶ μᾶς ἐπιβάλλει μὲ ἀπόλυτη πνευματικὴ ἀναγκαιότητα νὰ παραδεχτοῦμε τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ καὶ πραγματικότητα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ!

Υ') ΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ Η ΠΙΣΤΗ ΤΟΥ ΚΑΝΤ

Τὰ αἰτήματα τοῦ καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου εἶναι τὸ κορύφωμα τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ τοῦ Κάντ καὶ τὸ ἀέτωμα ὀλοκλήρου τοῦ φιλοσοφικοῦ του οἰκοδομήματος. Ἡ θέση αὐτὴ τῶν αἰτημάτων τοῦ ἠθικοῦ λόγου μέσα στὴν ὅλη φιλοσοφικὴ δημιουργία τοῦ Κάντ ἐπιβάλλει νὰ ἐξεταστῇ πλατύτερα τὸ ἀληθινὸ νόημά τους.

Ποιὸ εἶναι τὸ ἀληθινὸ καὶ πραγματικὸ νόημα τῶν αἰτημάτων αὐτῶν στὴ βαθύτερη σκέψη τοῦ Κάντ; Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀθανασία καὶ ὁ θεός εἶναι γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀπόλυτες γνώσεις καὶ ἀλήθειες, στὸ νόημα τῆς Καντιανῆς γνωσιολογίας, εἶναι ὑπερβατικὲς γνώσεις, ὑπερβατικὲς φαινομενικότητες, ὑπερβατικὲς ἰδέες; Τί εἶναι;

Ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα προβλήματα τῆς ἐρμηνείας τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ καὶ ἡ σύλληψη τοῦ βαθύτερου νοήματος τῶν αἰτημάτων τοῦ ἠθικοῦ λόγου. Ἐδῶ ἔχουν τὴ ρίζα τους ὅλες οἱ παρανοήσεις καὶ παρερμηνεῖες τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ καὶ ἀπ' ἐδῶ ὡς καὶ ἀπὸ τὴ μὴ κατανόηση τῆς θεωρίας τοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ πηγάζουν ὅλες οἱ θεωρίαι γιὰ τὸ δῆθε ἀρνητικὸ καὶ ἀνατρεπτικὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου του, γιὰ τὸ γκρέμισμα τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς καρπώσεως τοῦ θεοῦ.

Ἀλλὰ ποιά εἶναι ἡ ἀληθινὴ φύση τῶν αἰτημάτων τοῦ ἠθικοῦ λόγου; Τί ἐννοεῖ ὁ Κάντ λέγοντας, πῶς ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀθανασία καὶ ὁ θεός εἶναι ἀναγκαῖα αἰτήματα τοῦ καθαροῦ ἠθικοῦ λόγου; Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀθανασία

καὶ ὁ θεὸς ἔχουν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ καὶ πραγματικότητα; Αὐτὸ εἶναι τὸ ἄβυσσαλέο καὶ ἀγωνιώδες ἐρώτημα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς μέσα στὸ χάος τοῦ ἀπείρου χώρου καὶ τὴν ἄβυσσο τοῦ καιροῦ. Ἀπὸ τὴν ἀπάντηση, ποὺ θὰ δοθῆι στὸ ἐρώτημα αὐτό, θὰ κριθῆι ἡ θέσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Κάντ μέσα στὴν παγκόσμια φιλοσοφία καὶ στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ.

Τὰ αἰτήματα τοῦ ἠθικοῦ λόγου τοῦ Κάντ δὲν εἶναι ὑπερβατικὲς γνώσεις τοῦ ὑπεραισθητοῦ, μετὰ νόημα ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Κάντ δίνει στὴ γνώση ὡς σύνθεσις μορφῆς καὶ ὕλης, ἐννοίας καὶ ἀντικειμένου. "Ὅτι τὰ αἰτήματα αὐτὰ δὲν εἶναι ὑπερβατικὲς γνώσεις, δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία, γιατί ὁ Κάντ σ' ὅλο τὸ ἔργο του εἶναι κατηγορηματικὸς στὸ ζήτημα αὐτό καὶ ἀποκλείει τελείως τὴ θεωρητικὴ γνώση τῆς οὐσίας τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Τὰ αἰτήματα τοῦ ἠθικοῦ λόγου δὲν εἶναι ὑπερβατικὲς γνώσεις, γιατί οἱ γνώσεις αὐτὲς προϋποθέτουν πάντα πνευματικὲς ἐνοράσεις τῶν ὑπερβατικῶν οὐσιῶν τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου, πνευματικὲς ὁμῶς ἐνοράσεις δὲν ἔχει τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα.

Μιὰ ἐρμηνεία τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας δέχεται, πὼς τὰ αἰτήματα τοῦ ἠθικοῦ λόγου τοῦ Κάντ εἶναι ὑπερβατικὲς ἰδέες (στὸ νόημα τῆς Κ.Κ.Α), ποὺ ἔχουν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ μόνο ἀπὸ ἠθικὴ ἀποψη. Ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, σύμφωνα μετὰ τὴ συνήθη αὐτὴ ἐρμηνεία τοῦ Κάντ, δὲν εἶναι ἀντικείμενο θεωρίας, ἀλλὰ μόνο ὑποκειμενικῆς πίστεως, ζήτημα ἠθικῆς συνείδησης τοῦ καθενός. Ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ ν' ἀποδείξῃ ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς θεωρητικῆς σκέψης καὶ φιλοσοφίας τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ θεοῦ, ὀφείλει ὁμῶς νὰ πιστεύῃ στὴν ὑπαρξὴ τους ἀπὸ καθαρὴ ἠθικὴ ἀποψη.

Μὲ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, ποὺ ὡς τώρα φανερονόταν ὡς φιλοσοφία τοῦ καθαρῶν λόγου, φιλοσοφία τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ ἀναγκαίου, τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ, εἰσάγεται ἓνα νέο στοιχεῖο ἀπὸ ἓναν ἄλλο ἀντίθετο κόσμο, ποὺ ἄβυσσος χωρίζει ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ καθαρῶν λόγου, ἓνα στοιχεῖο ἀπὸ τὸν ὑποκειμενικὸ καὶ σχετικὸν κόσμον τοῦ αἰσθημάτων καὶ τῆς καρδιᾶς.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ Καντιανισμὸς ἐμφανίζεται ὡς ὑποκειμενισμὸς καὶ σχετικισμὸς, ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο πέφτει στὸ σχετικὸ, ἀπὸ τὸ καθολικὸ καὶ ἀναγκαῖο στὸ ὑποκειμενικὸ καὶ ἐνδεχόμενον, ἀπὸ τὸν ἀντικειμενικὸν ἰδεαλισμὸν στὸν ὑποκειμενικὸν ἰδεαλισμὸν καὶ ἀπὸ τὸν καθαρὸν λόγον στὸ αἶσθημα, στὴν καρδιά καὶ στὴν πίστη. "Ἔτσι ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ἀπὸ καθολικὴ καὶ ἀπόλυτη κοσμικὴ ἐπιστήμη καὶ παγκόσμια νομοθεσία τῶν καθολικῶν καὶ ἀναγκαίων πνευματικῶν νόμων τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου γαταντᾶει μιὰ ὑποκειμενικὴ ὑπόθεσις.

Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ, μετὰ πρώτη ματιὰ, φαίνεται νὰ βρῖσκη στηρίγματα στὸν ἴδιον τὸν Κάντ. Καὶ στὶς δυὸ πρώτες κριτικὲς του ὁ Κάντ μιλάει γιὰ πίστη καὶ ἔχει μείνει μάλιστα ἱστορικὴ στὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ κόσμου ἡ πε-

ρίφημη φράση τοῦ δεύτερου προλόγου τῆς Κ.Κ.Λ. «Ich musste also das Wissen aufheben, um zum Glauben Platz zu bekommen».

Ἄλλὰ τίθεται τὸ ἐρώτημα, αὐτὸ εἶναι τὸ πραγματικὸ νόημα τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας; Ὁ Κάντ θέλησε πραγματικὰ μὲ μιὰ λέξη «πίστη», ποὺ σημαίνει ὑποκειμενικὴ παραδοχὴ μιᾶς ιδέας ὡς ἀλήθειας καὶ εἶναι ὁμολογία χρεωκοπίας τοῦ πνεύματος καὶ ἀδυναμίας του νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἀντικειμενικὴ γνῶση, νὰ γκρεμίσῃ δλόκληρο τὸ ἐπιστημονικὸ καὶ μεταφυσικὸ οἰκοδόμημα τοῦ κόσμου, ποὺ οἰκοδόμησε ἡ μεταφυσικὴ ἀγωνία καὶ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων; Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ Κάντ μὲ μιὰ λέξη ἐγκρέμισε ὅλη τὴ φιλοσοφία του ὡς φιλοσοφία τοῦ καθαροῦ λόγου, τοῦ λυτρωμένου ἀπὸ τὸν ὑποκειμενισμό καὶ τὸ σχετικισμό πνεύματος, ὡς ἀπόλυτη ἀντικειμενικὴ καὶ ὑπερερπειρικὴ φιλοσοφία τοῦ κόσμου;

Ὅσοι στηρίζονται στὰ φαινόμενα καὶ ὄχι στὴν οὐσία, στὶς λέξεις καὶ ὄχι στὸ πνεῦμα καὶ στὸ βαθύτερο νόημα τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ σύλληψη ὅλου τοῦ ἔργου τοῦ Κάντ ὡς ἑνὸς ἀρχιτεκτονικοῦ οἰκοδομήματος, καὶ δέχονται πὼς ὁ Κάντ μὲ τὸ νὰ μιλήσῃ στὸ ἔργο του γιὰ «πίστη» πέφτει στὸν ὑποκειμενισμό καὶ γκρεμίζει τὴν ἐπιστήμη, τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ μεταφυσικὴ, κατὰ τὴ γνώμη μας, παρανοοῦν τελείως τὸ δημιουργικὸ ἔργο τοῦ Κάντ, παρερμηνεύουν τὴ φιλοσοφία του καὶ δὲ βλέπουν τὴν ἀληθινὴ κοσμοθεωρία του.

Ὅτι ἡ τελευταία λέξη τοῦ Κάντ εἶναι ἡ πίστη στὴν ὑπαρξὴ τοῦ υπεραίσθητοῦ πνευματικοῦ κόσμου, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καμμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία. Ὁ Κάντ εἶναι στὸ ζήτημα αὐτὸ κατηγορηματικός. Τὸ ἐρώτημα ὅμως, ποὺ τίθεται ἐδῶ, εἶναι τὸ ἐρώτημα, ποῖο εἶναι τὸ ἀληθινὸ νόημα καὶ ποιὰ ἡ ἀληθινὴ πηγὴ τῆς πίστεως τοῦ Κάντ; Ὑπάρχει πίστη ὑποκειμενικὴ καὶ πίστη ἀντικειμενικὴ, πίστη τυφλὴ καὶ πίστη φωτεινὴ, πίστη ποὺ πηγάζει μόνο ἀπὸ ἓνα τυφλὸ ὑποκειμενικὸ αἶσθημα καὶ πίστη ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ πνεῦμα. Ὅταν ἡ πίστη δὲν ἔχῃ πνευματικὰ καὶ θεωρητικὰ στηρίγματα καὶ στηρίζεται μόνο στὸ ἀπλὸ αἶσθημα, εἶναι τυφλὴ καὶ ἀνθαίρετη καὶ καταντᾷ ἀπλὴ ὑποκειμενικὴ ὑπόθεση. Ὅταν ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ πίστη δὲ θεμελιώνεται ἀπάνω σὲ ἀσάλευτες κι' αἰώνιες φωτεινὲς πνευματικὲς ἀρχὲς καὶ ἀλήθειες, δὲν ὑψώνεται ἀπάνω ἀπὸ τὸν ὑποκειμενισμό καὶ τὸ σχετικισμό καὶ δὲν ἔχει ἀντικειμενικὴ ἀξία καὶ ὑποχρεωτικὴ ἰσχὺ γιὰ τὸν κόσμο καὶ καμμιά φιλοσοφικὴ ἀξία. Ἀξία ἀντικειμενικὴ, καθολικὴ γιὰ ὅλο τὸν κόσμο, ἀξία ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ, ἀξία δημιουργικὴ πολιτισμοῦ καὶ ζωῆς, ἔχει μόνο ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ πίστη, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ θεμελιώνεται μόνο στὸ πνεῦμα.

Ἡ πίστη δίχως πνευματικὴ ἔρευνα καὶ πνευματικὸ φῶς εἶναι μιὰ ὁμολογία

1. Τὸ νόημα τῶν λόγων αὐτῶν τοῦ Κάντ, κατὰ τὴ γνώμη μας, εἶναι τὸ ἑξῆς: «Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ θεωρήσω ὡς ἀδύνατη τὴ θεωρητικὴ γνῶση τοῦ υπεραίσθητοῦ καὶ στὴ θέση της νὰ ὑψώσω τὴν πίστη στὴν ὑπαρξὴ τοῦ υπερβατικοῦ κόσμου».

λογία χρεωκοπίας τοῦ πνεύματος, εἶναι μεσαιωνισμός, σκλαβιά τοῦ νοῦ καὶ βύθισμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ κόσμου στὰ πνευματικὰ σκοτάδια. Μιὰ τέτοια πίστη δὲν ἔχει καμμιά ἀπολύτως ἀξία γιὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴ ζωή. Τὸ πνεῦμα πιστεύει μόνο στὶς ἐσωτερικὲς φωτερὲς καὶ ἀστραφτερὲς θεϊκὲς δυνάμεις του καὶ στὶς ἀπόλυτες κι' αἰώνιες πνευματικὲς καὶ ἠθικὲς ἀξίες, ποὺ θεμελιώνει τὸ ἴδιο στὸ πνευματικὸ φῶς καὶ μόνο στὸ πνευματικὸ φῶς! Γιὰ τὸ ἀπόλυτο πνεῦμα, τὸν αἰώνιο κοσμικὸ δημιουργικὸ λόγο, ποὺ εἶναι δημιουργικὴ φωτιὰ καὶ φλόγα καὶ φῶς δημιουργικοῦ λυτρωμοῦ καὶ ζωῆς, ἀπόλυτη καὶ παγκόσμια ἀξία ἔχει μόνο ἡ πίστη, ποὺ βγαίνει ἀπ' τὴ φωτεινὴ καὶ δημιουργικὴ πνευματικὴ ἔρευνα, ἡ πίστη ποὺ εἶναι καρπὸς τοῦ ἀπολύτου ἐλευθέρου, ἀλλὰ καὶ φωτεινοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος. Τὸ πνεῦμα καὶ μόνο τὸ πνεῦμα εἶναι ὁ μόνος θεὸς τοῦ κόσμου! Ὑπέρτατος σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ συνείδηση τῆς πνευματικῆς καὶ θεϊκῆς οὐσίας τοῦ κόσμου καὶ ἡ θεμελίωσις μιᾶς παγκόσμιας πνευματικῆς θρησκείας μὲ ἀπόλυτη ἀξία καὶ πανανθρώπινο κῦρος. Ἡ πίστη ὅμως ποὺ δὲν πηγάζει ἀπὸ τὸ πνεῦμα δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ θεμελιώσῃ καμμιά καθολικὴ καὶ παγκόσμια θρησκεία. Ἡ πίστη στὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου γιὰ ἠθικοὺς λόγους, ὅπως πολλοὶ ἐρμηνεύουν ὑποκειμενικὰ τὴν πίστη τοῦ Κάντ, δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ θεμελιώσῃ μιὰ καθολικὴ φιλοσοφία μὲ ἀντικειμενικὴ ἀξία καὶ γενικὸ κῦρος, ὅπως ἡ Καντιανὴ φιλοσοφία καὶ κάθε ἄλλη ἀξία τοῦ ὀνόματός της φιλοσοφία, καὶ μιὰ παγκόσμια θρησκεία. Ἀξία γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἔχει μόνο ὅ,τι εἶναι ἀντικειμενικὸ καὶ παγκόσμιο, ἀπόλυτο κι' αἰώνιο. Καὶ ἀπόλυτο κι' αἰώνιο εἶναι μόνο ὅ,τι εἶναι πνευματικὸ καὶ μόνο πνευματικό. Ἀντικειμενικὴ φιλοσοφία εἶναι μόνο ἡ φιλοσοφία τοῦ καθαροῦ λόγου, στὴν ὑψηλὴν ἰδέα τοῦ Κάντ, ποὺ τὸ φῶς της ἔρχεται ὀλοῖσα ἀπὸ τὶς ὑψηλὲς καὶ ἀείζωες κορυφὲς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφία ἀντίθετα ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸ αἴσθημα εἶναι μόνο ὑποκειμενικὴ καὶ σχετικὴ. Ὑποκειμενικὴ ὅμως φιλοσοφία δὲν εἶναι φιλοσοφία. Ὑποκειμενισμὸς καὶ φιλοσοφία εἶναι δυὸ ἀντίθετες ἔννοιες, ποὺ ἡ μιὰ ἀναιρεῖ τὴν ἄλλη. Ὁ ὑποκειμενισμὸς εἶναι ἄρνηση τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ τοῦ ἀπολύτου, εἶναι σχετικισμὸς, φαινομενισμὸς, ἐμπειρισμὸς, σκεπτικισμὸς. Σκεπτικισμὸς ὅμως θὰ εἴπῃ ἀποσύνθεση τῆς ζωῆς, σαπίλα τοῦ πνεύματος, θάνατος τῆς φιλοσοφίας, πεσσιμισμὸς καὶ μηδενισμὸς, καταστροφὴ τοῦ πολιτισμοῦ. Γιὰ τὸν κόσμο, τὴ ζωὴ καὶ τὴ φιλοσοφία ἀξία ἔχει ὄχι ἡ πίστη γιὰ ἠθικοὺς λόγους, ἀλλ' ἡ πίστη ἀπὸ ἠθικοὺς λόγους, ὄχι ἡ ὑποκειμενικὴ πίστη ἀπὸ ἠθικὴ σκοπιμότητα, ἀλλ' ἡ φωτεινὴ ἀντικειμενικὴ πνευματικὴ πίστη, ποὺ σ' αὐτὴ μᾶς ὑψώνει μὲ ἀπόλυτη πνευματικὴ ἀναγκαιότητα ἢ ἠθικὴ πραγματικότητα, ἢ ἠθικὴ οὐσία τοῦ κόσμου καὶ τὸ ἠθικὸ φῶς τῆς ζωῆς!

Καὶ ἡ καθολικὴ καὶ πανανθρώπινη θρησκεία ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας θεμελιώνεται μόνο σὲ μιὰ φωτεινὴ καθαρὰ πνευματικὴ πίστη, ποὺ πηγάζει